

Barmarksinventering av utter i Västerbottens län 2006

Länsstyrelsen
Västerbotten

Meddelande 1 • 2007

Barmarksinventering av utter i Västerbottens län 2006

Ansvarig funktion: Naturskydd

Text: Anna Lejon

Titelfoto: Michael Schneider (uttar i hägn)

Kartor: Anna Lejon

Bakgrundskarta ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0410

Distribution/beställning: Länsstyrelsen Västerbottens län, 901 86 Umeå, www.ac.lst.se

Tryck: Länsstyrelsens tryckeri, Umeå år 2007

Upplaga: 50 ex

ISSN: 0348-0291

Förord

Satsningen på åtgärdsprogram för hotade arter har ökat intresset för, och strukturerat arbetet med, en lång rad organismer i Sverige. Uttern är en av dem. Inventeringar har genomförts och sammanställningar om arten har nu presenterats i ett antal län (t ex Andersson 2005b, Bergström *m.fl.* 2006, Bisther 2006, Ring 2005).

Inom ramen av Länsstyrelsens program för övervakning och uppföljning av utter har andra året av barmarksinventeringar genomförts i Västerbottens län. Inom loppet av de närmaste åren ska hela länet inventeras. Aktiviteten följer det nationella åtgärdsprogrammet för arten.

Resultaten av inventeringarna sommaren 2006 följer det mönstret som började träda fram efter första inventeringsåret: Uttern har en vidare spridning i länet än befarad.

Sommarens inventeringar har finansierats med hjälp av särskilda medel som ställdes till Länsstyrelsens disposition av Naturvårdsverket inom ramen av arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter. Återigen har Anna Lejon (fd Andersson) hållit i trådarna för fältverksamheten och också skrivit rapporten.

Michael Schneider
Åtgärdsprogram för hotade arter

Stefan Andersson
Miljöövervakning

Innehållsförteckning

<i>Förord</i>	3
<i>Innehållsförteckning</i>	4
<i>Inledning</i>	5
Utterns biologi	5
Spillningsmarkering	6
<i>Övervaknings- och uppföljningsprogram</i>	6
Inventeringsmetodik	6
Protokoll	6
<i>Resultat</i>	7
Utterförekomst	7
Broar och vägtrummor	9
<i>Framtida inventeringar</i>	10
<i>Diskussion</i>	11
<i>Källförteckning</i>	12
<i>Bilaga 1 – Fältprotokoll barmark</i>	13
<i>Bilaga 2 – Fältprotokoll broar</i>	14

Inledning

Uttern (*lutra lutra*) är ett mårddjur (familjen Mustelidae) och lever i nära anslutning till vatten (Mason och Macdonald 1986). Under 1960-80-talet reducerades den svenska utterpopulationen kraftigt till följd av bland annat jakt och miljögifter. I och med att sjöar, vattendrag och marker blir renare söker uttern sig nu tillbaka till sina ursprungliga livsmiljöer (Roos *m.fl.* 2000, Roos 2005) och populationen växer sig starkare. I dagsläget uppskattas den svenska utterpopulationen att bestå av mellan 1500 och 2000 djur (Bisther och Aronsson 2006). För att kunna förvalta utterpopulationen på ett bra sätt är det nödvändigt att fastställa förekomst (Andersson 2005a). I enlighet med rekommendationerna i ”Övervakning och uppföljning av utter i Västerbottens län” (Andersson 2005a) har därför barmarksinventeringar utförts under två säsonger. Målet är att hela länet ska vara inventerat inom ett par år.

Under sex veckor i augusti och september 2006 inventerades tio kommuner helt eller delvis i Västerbottens län. Berörda kommuner var Skellefteå, Robertsfors, Umeå, Vännäs, Vindeln, Nordmaling, Bjurholm, Dorotea, Vilhelmina och Storuman.

Berörda avrinningsområden under årets inventeringar var: Burälven, Byskeälven, Dalkarlsån, Hörnån, Kålabodaån, Leduån, Lögdeälven, Mångbyån, Rickleån, Sävarån, Tavelån, Umeälven, Åbyälven, Ångermanälven, Öreälven samt kustområdet.

Som ett led i samarbetet med Vägverket Region Norr fotograferades och dokumenterades alla broar och vägtrummor på allmänna vägar som besöktes för utvärdering av säkra utterpassager.

Fjollårets inventeringar visade att uttern verkar vara mest talrik i inlandet (Andersson 2005b), vilket även årets inventeringar visar. Kustområdena längs med E4:ans sträckning uppvisade betydligt färre uttertecken än övriga lokaler.

Utterns biologi

Uttern är ett vandringsdjur och varje dag rör den sig åtskilliga kilometer inom sitt hemområde för att söka föda och för att doftmarkera. Uttern anpassar sig väl till olika livsmiljöer och förekommer i sjöar, bäckar, älvar, våtmarker samt längs kusten. Uttern kan leva både i fjällen och vid kusterna, i näringsrika såväl som näringsfattiga vatten. I norra Sverige fryser vattendragen till under vintern och uttern måste därmed söka föda vid öppna forsar och strömhål, under isbryggor eller vid kalkällor (Olsson och Sandegren 1993).

Uttern är ett ensamlevande djur. Honor och hanar träffas endast regelbundet under våren då parningen sker (Chanin 1985). Utterns spridning är beroende av lämpliga vattenmiljöer. Den måste även ha tillgång till gryt, bra markeringsplatser samt skydd i strandzonen för att trivas i ett område (Erlinge 1968). Rörelsemönstret varierar för olika individer och är bland annat beroende av kön, ålder, reproduktiv status, årstid och vattendragets struktur (Olsson och Sandegren 1993). Undersökningar visar att uttern i norra Sverige kan röra sig inom mer än dubbelt så stora hemområden jämfört med södra Sverige. Skillnaden mellan norr och söder kan bland annat bero på födotillgång och utterpopulationens olika täthet (Aronsson 1996).

Spillningsmarkering

Uttern är ett revirhävande djur som patrullerar och doftmarkerar sitt hemområde under hela året, men med lägre intensitet under sommaren (Erlinge 1968). Uttern doftmarkerar med spillning och/eller med analkörtelsekret (Sjöåsen 1997). Sekretet avsöndras från körtlar vid analöppningen och det ger spillningen den karakteristiskt söta doften. Spillningsmarkeringen är ett sätt att bland annat visa dominans och parningsstatus gentemot andra uttrar (Chanin 1985).

Uttern markerar gärna upphöjt på stenar eller under broar och granar där spillningen ligger skyddad. Spillningen är flikig och löst sammansatt med stora, tydliga rester av fiskben, fiskfjäll, grodben, kräftskal, fjädrar etc., beroende på vad djuret har ätit. Spillningen är gråsvart till färgen men ljusnar ju längre den ligger (Mason och Macdonald 1986).

Övervaknings- och uppföljningsprogram

Barmarksinventering är ett bra sätt att få en bild över utterns utbredning, vilket är nödvändigt för att kunna övervaka populationen. För att kunna arbeta med direkta naturvårdsåtgärder är det först väsentligt att känna till förekomsten av utter i olika områden.

Inventeringsmetodik

Barmarksinventeringen utfördes under perioden 31 juli till 8 september 2006. För varje kartblad i skala 1:50 000 (Gröna kartan, 25x25 km) samt skala 1:100 000 (Blå kartan) valdes lämpliga områden ut. Lämpliga områden kunde exempelvis vara där vattendrag möts eller mynnar ut i större vattendrag, där vägar med broar/vägtrummor korsar ett vattendrag etc. Den senaste tillgängliga upplagan av kartmaterialet användes. Inventeringen utfördes i enlighet med den standardiserade metoden beskriven i "Metodmanual för barmarksinventering av utter (*Lutra lutra*)" (Bisther och Norrgrann 2002).

De tio kommuner som helt eller delvis berördes av inventeringen var Skellefteå, Robertsfors, Umeå, Vännäs, Vindeln, Nordmaling, Bjurholm, Dorotea, Vilhelmina och Storuman. I genomsnitt inventerades 12 lokaler per arbetslag (bestående av två inventerare) och dag. Alla lokaler var inte inventerbara och ersattes således av andra lämpliga lokaler i närheten. Inventerarna bytte mellan arbetslagen med några dagars mellanrum för att få likvärdiga bedömningar lagen emellan.

Inventeringen utfördes av Johan Falck, Maria Karlsson, Johanna Martinell och Gunnar Moberg, säsongsanställda inventerare vid Länsstyrelsen i Västerbottens län.

Protokoll

Vid varje lokal ifylldes ett protokoll för barmarksinventering (bilaga 1, Bisther och Norrgrann 2002). I protokollet beskrevs lokalen samt förekomst av utter och mink. Även andra intressanta arter noterades.

Alla besökta broar och vägtrummor vid allmänna vägar dokumenterades genom fotografering och ett broprotokoll (bilaga 2, Bisther och Aronsson 2006) fylldes i. Dokumentationen ligger till grund för Vägverkets arbete med att utteranpassa broar och vägtrummor i samband med restaureringar och nybyggnationer.

Koordinater samt andra uppgifter för varje lokal finns samlade i en Excel-databas. Samtliga protokoll finns även sparade i pärmar på Länsstyrelsen i Umeå.

Resultat

Utterförekomst

Sammanlagt inventerades 357 lokaler (figur 1, tabell 1). Säkra uttertecken (spillning) återfanns på 129 lokaler (36 %) och tveksamma uttertecken återfanns på fem lokaler (1,4 %) (figur 2).

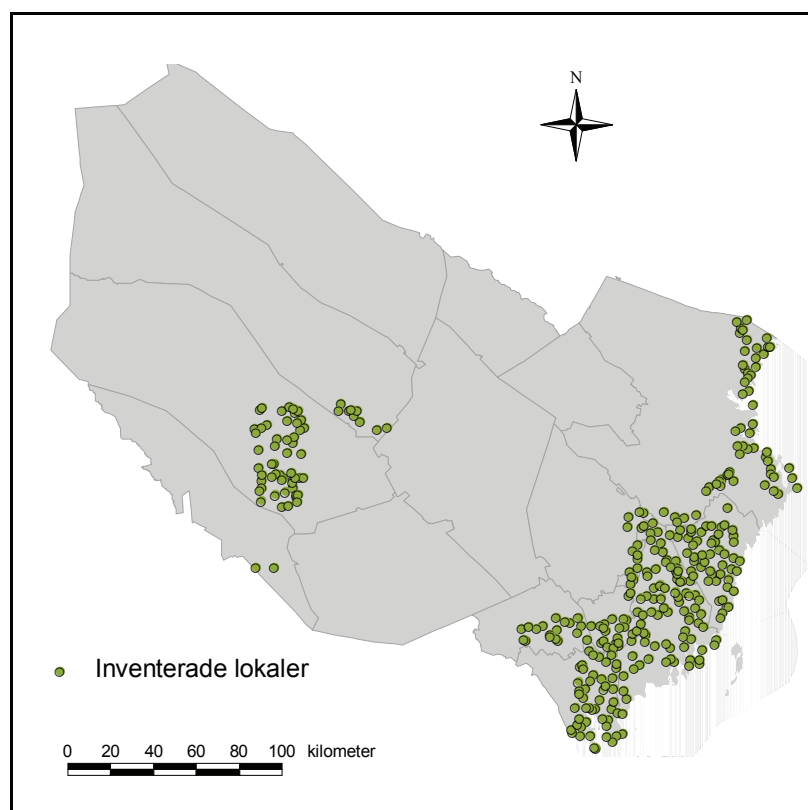
Tabell 1. Antalet uttertecken i förhållande till antalet inventerade lokaler per kommun.

Kommun	Antal inventerade lokaler	Säkra utterfynd	Tveksamma utterfynd
Bjurholm	18	7	0
Dorotea	2	1	0
Nordmaling	46	16	0
Robertsfors	51	13	1
Skellefteå	60	12	2
Storuman	9	3	0
Umeå	87	40	1
Vilhelmina	52	23	0
Vindeln	11	7	0
Vännäs	21	7	1
Summa	357	129	5

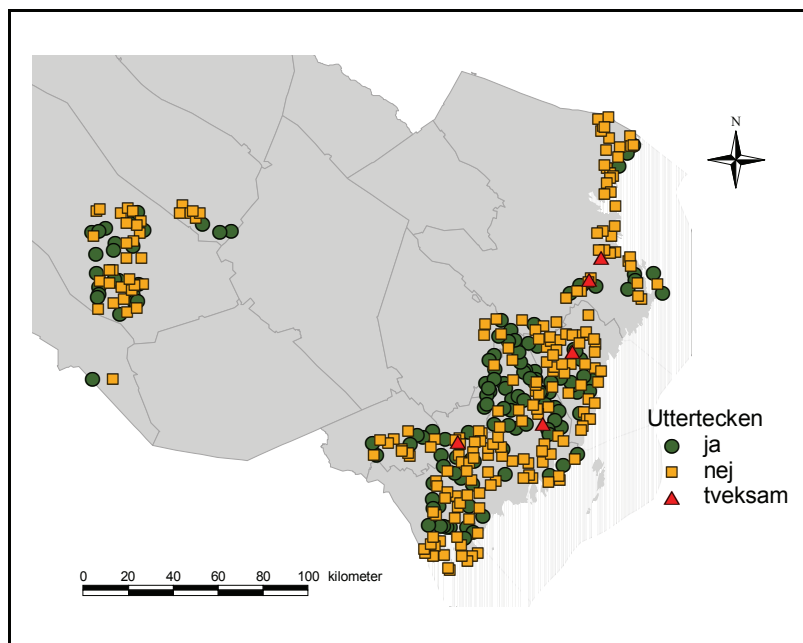
Spillningsfördelningen inom respektive avrinningsområde visade att kustområdet, Sävaråns, Ångermanälvens och Umeälvens avrinningsområden uppvisade flest säkra uttertecken (figur 3, tabell 2). Resterande 14 avrinningsområden uppvisade betydligt färre uttertecken eller inga alls, exempelvis Lögdeälvens avrinningsområde med endast tre observationer. Relaterat till hur många lokaler som besöktes inom varje avrinningsområde uppvisade dock Lögdeälvens avrinningsområde störst andel säkra uttertecken. Det finns även noterat 16 stycken lokaler inom ej klassade avrinningsområden.

Tabell 2. Antalet samt andelen säkra uttertecken inom respektive avrinningsområde.

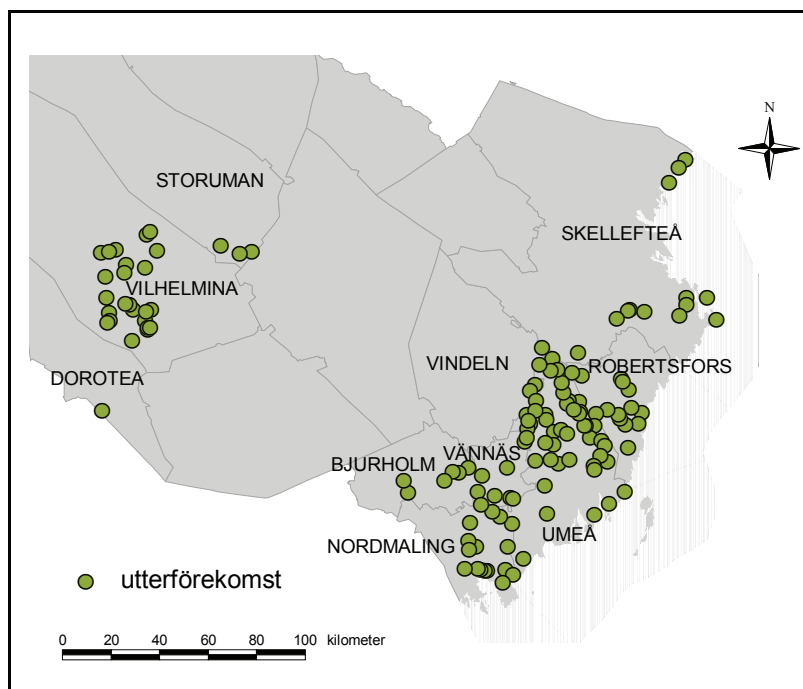
Avrinningsområde	Antal inventerade lokaler	Antalet säkra uttertecken	Andelen (%) säkra uttertecken
Bureälven	15	4	27
Byskeälven	2	0	0
Dalkarlsån	17	6	35
Hörnån	11	7	64
Kustområde	69	17	25
Kålabodaån	8	0	0
Leduån	6	4	67
Lögdeälven	4	3	75
Mångbyån	2	0	0
Rickleån	15	6	40
Sävarån	35	23	66
Tavelån	13	8	62
Umeälven	53	19	36
Åbyälven	6	0	0
Ångermanälven	53	24	45
Öreälven	20	5	25
Oklassat.	16	5	31

Figur 1. Total besöktes 357 lokaler i olika områden i länet under inventeringen 2006.

Figur 2. Den rumsliga fördelningen av säkra och tveksamma uttertecken. Även övriga lokaler (utan fynd) visas.

Figur 3. Spillningsfynd återspeglar utterförekomsten i inventeringsområdet.

Broar och vägtrummor

Sammanlagt dokumenterades 133 broar och vägtrummor. Majoriteten av dessa verkade vara dåligt utteranpassade exempelvis med avseende på naturliga markeringsplatser och passager (figur 4). Vägverket Region Norr har fått ta del av all data för sitt arbete med att utteranpassa broar och vägtrummor vid restaureringar och nybyggnationer av vägar.

Figur 4. En dålig men vanligt förekommande vägtrumma utan markeringsmöjligheter för uttern. Enskild väg över Sörmjöleån sydväst om Nyländ, Umeå kommun. 16 augusti 2006. (Foto: Länsstyrelsen)

Figur 5. Vägbro med bra markeringsplatser och skyddande vegetation i strandkanten. Väg 821 över Bureälven väster om Bureå, Skellefteå kommun. 2 augusti 2006. (Foto: Länsstyrelsen)

Framtida inventeringar

Det ursprungliga målet har varit att Västerbottens län ska vara inventerat inom fem år (Andersson 2005a). Då 2005-års inventeringar gick betydligt snabbare än uträknat kommer länet mest sannolikt att vara inventerat tidigare än så (Andersson 2005b). Förslagsvis slutinventeras länet till 2008.

I fjällregionen kommer de inventerbara ytorna att bli mindre då många områden är oåtkomliga med föreliggande metodik. Under förutsättningen att samma metodik används, kommer fjällregionen följaktligen att ta minst tid i anspråk trots längre transportsträckor mellan lokalerna. Det bör dock utredas huruvida en bättre täckning av fjällregionen kan åstadkommas med en anpassad inventeringsmetodik.

Diskussion

Under inventeringen hittades säkra uttertecken på 36 % och osäkra på 1,4 % av lokalerna. Spridningen visar även att uttern verkar vara mest talrik i inlandet, vilket även fjolårets inventeringar tydde på. Av de tio kommuner som inventerades helt eller delvis uppvisade Vindelns kommun procentuellt flest uttertecken, sett till antalet besökta lokaler per kommun. Hur stor del av kommunen som inventerades och hur många lokaler som besöktes i varje kommun är dock av betydelse. Det är därför svårt att dra några konkreta slutsatser innan hela länet inventerats klart.

De mest kustnära lokalerna uppvisade få uttertecken. Detta kan bero på E 4:ns nordsydliga sträckning som sannolikt utgör ett vandringshinder och störande moment för uttern. Många av de säkra utterfynden fanns inte i anslutning till de större vattendragen utan en bit ifrån dessa, dock relativt aggregerade. Det verkade även förekomma en större ansamling av uttertecken i anslutning till områden kring Lögdeälven, Leduån, Sävarån, Hörnån och Tavelån.

Ångermanälvens samt Sävaråns avrinningsområden uppvisade flest säkra uttertecken. Fördelningen blir dock annorlunda vid jämförelse mellan antalet säkra uttertecken samt antalet besökta lokaler inom respektive avrinningsområde. Andelen säkra uttertecken var störst inom Lögdeälvens och Leduåns avrinningsområden, som uppvisade säkra uttertecken på 75 respektive 67 % av de besökta lokalerna. Av de besökta lokalerna fanns 16 stycken i oklassade avrinningsområden, och vid fem av dessa lokaler fanns säkra uttertecken.

I Vilhelmina kommun var den största ansamlingen av uttertecken kring Vojmsjön, Vojmån och Malgomaj/Volgsjön. Det ska dock poängteras att endast en liten del av kommunen inventerades, men av de inventerade lokalerna uppvisade 44 % säkra uttertecken.

Av de 133 broar och vägtrummor som undersöktes var många dåligt utteranpassade. Den tydligaste trenden var avsaknaden av markeringsplatser och stränder under broarna. Variationen var dock stor mellan broarna. En del hade bra förutsättningar för markerande uttrar (figur 5) och andra hade restaurerats med fina passager. Faunapassager används av fler djur än uttern och leder således till säkrare trafikförhållanden. Vägverket har fått ta del av inventeringsresultaten för att kunna använda sig av informationen i arbetet med att anlägga vägpassager som inte utgör vandringshinder för uttern .

Källförteckning

- Andersson, A. 2005a. Övervakning och uppföljning av utter (*Lutra lutra*) i Västerbottens län. - Länsstyrelsen i Västerbottens län. Meddelande 3-2005.
- Andersson, A. 2005b. Barmarksinventering av utter i Västerbottens län 2005. - Länsstyrelsen i Västerbottens län. Meddelande 10-2005.
- Aronsson, Å. 1996. Inventering av utter i Norrbotten vintrarna 1992/93-1994/95. - Naturskyddsföreningen.
- Bergström, T., Sundberg, M. & Näslund, I. 2006. Utter i Jämtlands län. - Rapport 2006:02. Länsstyrelsen i Jämtlands län.
- Bisther, M. 2006. Inventering av utter (*Lutra lutra*) i Skåne 2006. - Länsstyrelsen i Skåne län.
- Bisther, M. & Aronsson, Å. 2006. Åtgärdsprogram för bevarande av utter. - Naturvårdsverket.
- Bisther, M. & Norrgrann, O. 2002. Metodmanual för barmarksinventering av utter (*Lutra lutra*). - Länsstyrelsen i Västernorrlands län. Publikation 2002:2.
- Chanin, P. 1985. The Natural History of Otters. - Croom Helm, London.
- Erlinge, S. 1968. Territoriality of the otter *Lutra lutra* L. - Oikos 19: 81-98.
- Mason, C.F. & Macdonald, S.M. 1986. Otters, ecology and conservation. - Cambridge University Press, Cambridge.
- Olsson, M. & Sandegren, F. 1993. Lär känna uttern. En artmonografi från Svenska Jägareförbundet. - Schmidts Boktryckeri AB. Helsingborg.
- Ring, H. 2005. Utter i Värmland. Resultat av barmarksinventeringar i Värmlands län under åren 2002-2004. - Rapport 2005:26. Länsstyrelsen i Värmlands län.
- Roos, A., Greyertz, E., Olsson, M. & Sandegren, F. 2000. The otter (*Lutra lutra*) in Sweden - population trends in relation to $\sum$ DDT and total PCB concentrations during 1968-99. - Environmental Pollution 111: 457-469.
- Roos, A. 2005. Koncentrationer av krom- och bromorganiska föreningar samt kvicksilver i uttrar från Jämtland 1991-2004. - Rapport från Naturhistoriska Riksmuseet för Länsstyrelsen i Jämtland.
- Sjöåsen, T. 1995. Rädda uttern i Småland. Faktasamling och åtgärder. - Föreningen Rädda Uttern i Småland.

Bilaga 1 – Fältprotokoll barmark

BARMARKSINVENTERING AV UTTER													
	År Mån Dag			Namn på lokalen						Kartnummer			
Administrat.	Vattendrag/vattenområde						Koord. (rikets nät)			Län			
Miljö	Kust	Sjö	Damm	Vattendrag	Kanal	Dike	Bro	Vägtrumma	Annat				
Omgivning	Lövskog	Barrskog	Blandskog	Hygge	Våtmark	Åker	Betesmark	Bebyggelse	Annat				
Strandveg.	Lövskog	Barrskog	Blandskog	Buskar	Fältskikt: > 0,3m		< 0,3m		Annat				
Strandtyp	Berg	Block >2dm		Sten <2dm		Grus	Sand	Lera/jord	Annat				
Bredd	< 1m		1-2m		2-5m		5-10m		10-20m		20-40m	> 40m	Annat
Vattenhast.	Fors >0,7m/s		Strömt 0,2-0,7		Lugnt <0,2m/s		Stilla		Torrlagd fåra		Annat		
Djup	< 0,5m		0,5-1,0m		1-2m		> 2m		Annat				
Vattenstånd	Mycket lågt			Lågt			Medel			Högt		Mycket högt	
Störning	Strandskötsel, vattenutnyttjande												
Typ av lokal	200m		600m		Brokoll		Om avvikelse, ange inventerad sträcka (m)						
Uttertecken	Saknas		Tveksam		Finns		Antal markeringsplatser med utter (rita även skiss baksidan)						
Typ	Spillning		Spår		Sedd		Gryt		Annat				
Spillning	Färsk/antal		Gammal/antal		Mycket gammal/antal			Innehåll (fisk, kräfta, gnagare, annat)					
Minktecken	Saknas		Tveksam		Finns								
Typ	Spillning		Spår		Sedd		Gryt		Annat				
Spillning	Färsk/antal		Gammal/antal		Mycket gammal/antal			Innehåll (fisk, kräfta, gnagare, annat)					
Lokal- beskrivning	(Ange även förekomst av andra intressanta arter tex. kungsfiskare, försärla)												
Bäver/bisam	Bäver		Bisamrätta		Ange typ av spår och om spåren är färska/gamla								
Invent.barh.	Dålig		Medel		Bra		Inventerare						

Bilaga 2 – Fältprotokoll broar

BROINVENTERING FÖR UTTER										
	År Mån Dag		Namn på lokalen			Vägartyp		Kartnummer		
Administrat.	Vattendrag/vattenområde					Koordinater (rikets nät)				Län
Typ av bro	Betong	Trumma 1/1	½ trumma		Plåt/Stål	Sten	Trä	Trummans diameter		
Vägbana	Bredd	Hastighet	Beläggning	Fri höjd	Trafikintensitet		Vandringshind		Bredd mellan fundam	
Strand under bro	Naturlig	Spång	En sida	Båda sidor	Mitten	Saknas	Foto	Annat		
Vattendrag	Bredd	Höjd till vägbana		Markeringsplatser		Vattenhastighet		Vattenstånd		
Uttertecken	Saknas	Tveksam	Finns		Annat					
Typ av spår	Spillning	Spår	Spår under bron			Spillning under bron				
Åtgärd	Förslag till åtgärd									
Övrig information	Rita av bron och bifoga foto.									
	Inventerare									

Länsstyrelsen Västerbotten
Storgatan 71 B, 901 86 Umeå

www.vasterbotten.lst.se
lausstyrelsen@ac.lst.se
090-10 70 00

ISSN 0348-0291